

ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНІ ПИТАЛЬНІ КОМУНІКАТИ В ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (44)

УДК 811.161.2'367

DOI:10.24144/2663-6840/2020.2(44).366–372

Шабат-Савка С. Фразеологізовані питальні комунікати в діалогічному дискурсі; кількість бібліографічних джерел – 9; мова українська.

Анотація. Прагнення до успішної вербалізації комунікативних інтенцій стимулює мовця як основного суб'єкта комунікації, як представника тієї або тієї етнокультури й лінгвоментальності до пошуку адекватних мовних засобів, що відповідають його намірам та вподобанням. У статті проаналізовано питальні речення фразеологізованої структури, що слугують оптимальними маркерами вираження мовленнєвих інтенцій, увиразнюють субстанцію українського мовця і за своєю синтаксичною природою становлять ідіоматичні побудови, особливі формули-реакції та моделі комунікування в діалогічному дискурсі.

За допомогою лінгвістичної методології інвентаризовано значний за обсягом українськомовний матеріал й обґрунтовано релевантність двох основних моделей функціонування фразеологізованих питальних комунікативів у діалогічному дискурсі, зокрема постульовано думку про те, що фразеологізовані питальні комунікати як ідіоматичні конструкції реалізують інтенції запиту й виражають низку комунікативно-прагматичних функцій (ствердження, заперечення, емоційність, оцінка), створюючи експресивність, динамічність та природність діалогічного способу людської інтеракції.

На ілюстративному матеріалі здійснено аналіз фразеологізованих питальних компонентів із факультативним, лексично змінним компонентом, що їх використовують мовці для з'ясування певної інформації, для вербалізації інтенцій ствердження чи заперечення, для репрезентації аксіологічно-емоційних настанов мовця; зазначено, що модель (фразеологізований маркер і лексично змінний повнозначний компонент) є амбівалентною з огляду на реалізацію інтенцій (питальних і непитальних значень).

Йдеться і про вигокові фразеологізовані комунікати, що функціонують у діалогічному дискурсі як застигли, нечленовані формули-реакції на висловлення адресанта й увиразнюють широкий комунікативно-інтенційний зміст: згоду, здивування, захоплення, байдужість, обурення тощо.

Обґрунтовано думку про те, що в діалогічному дискурсі фразеологізовані питальні комунікати відображають перебіг толерантної / атолерантної (конфліктної) комунікації й виокремлюють та характеризують мовця як репрезентанта української лінгвоментальності й культури.

Ключові слова: фразеологізований питальний комунікат, комунікативна інтенція, мовець, адресат, діалогічний дискурс, модель, синтаксис.

Постановка проблеми. Антропоцентричне спрямування лінгвістики сьогодення детермінує появу наукових студій, спрямованих на вивчення мовних одиниць крізь призму сприйняття й оцінки мовця, на аналіз їх використання в різних дискурсивних практиках комунікантів, у тих або тих мовленнєвих ситуаціях та функційних стилях. Прагнення до виразності, до адекватного втілення комунікативних інтенцій стимулює адресанта як основного суб'єкта комунікації до пошуку нетривіальних мовних засобів, що відповідають його намірам та вподобанням. Крім загальноприйнятих синтаксичних конструкцій, яким притаманне чітке формально-граматичне членування й конкретна структурна схема, у синтаксисі української мови експлікується розгалужена система реченнєвих еквівалентів, зокрема і фразеологізованих комунікативів, що становлять індивідуально сформовані ідіоматичні побудови, особливі формули-реакції, специфічні маркери національної мови, які потужніше та яскравіше увиразнюють інтенції мовця, оприявлюють релевантні ознаки українського менталітету та мовної ідентичності. Актуальність вивчення таких конструкцій, що відображають стереотипність та ситуативність мовлення, указують на динамічність людської комунікації, її національну зорієнтованість, цілком очевидна з огляду на недо-

статне студіювання фразеологізованих конструкцій у лінгвопрагматичному аспекті.

Аналіз досліджень. У лінгвістичних студіях фразеологічні конструкції вивчають здавна. Дослідники визначають закономірності побудови й лексичного наповнення синтаксичних фразеологізмів, аналізують структурні й семантичні параметри таких висловлень, розглядають їх у ракурсі конструкційної граматики, актуалізують проблему фразеологізації речення тощо (Т. Вакуленко, Н. Гуйванюк, П. Дудик, М. Личук, Г. Ситар, Н. Шведова, В. Шинкарук та ін.). Зокрема, Н. Гуйванюк подає відмінні риси висловлень-комунікативів і речень, указуючи при цьому на: 1) відсутність у них граматичного зразка чи приховану орієнтацію на нього; б) неможливість утворення форм парадигм; в) брак постійних реалізацій [Гуйванюк 2009, с. 276–277].

У ракурсі когнітивно-дискурсивної парадигми сучасної лінгвістики виразними стали дослідження речень фразеологізованої структури в комунікативному-прагматичному контексті як конструкцій, використання яких зумовлене низкою екстралінгвальних чинників: соціальних, ситуативних; особистісно зорієнтованих (прагненням мовця до шаблонності, стандартизованості, стереотипності, експресивності свого мовлення); як особливих комунікем-фразеосхем, що «можуть бути лексично

непроникними, поєднуваними з іншими складниками висловлювання й такими, що виконують у ньому реактивну, волонтеристичну, емоційно-оцінну, естетичну та інформативну функції» [Прилипка 2017, с. 111–112].

У деяких дослідженнях речення фразеологізованої структури поділяють на два типи: 1) речення, до складу яких входять стійкі поєднання, що виконують функцію питальних часток; 2) речення, будову яких не можна пояснити сучасними синтаксичними правилами [Русская грамматика 1980, с. 391]. Така класифікація дещо умовна, адже синтаксичним аналізом не охоплено багато фразеологізованих структур, а подекуди ту саму фразеологізовану конструкцію вналежнено одночасно до двох типів.

Поділ речень фразеологізованої структури (на стверджувальні, заперечні, питальні, емоційно-оцінні, зі значенням вірогідності [Личук 2017, с. 285]) відображає континуум реалізації мовленнєвих інтенцій: намір мовця констатувати певну інформацію, висловити згоду з висловленням адресанта, заперечити чи відмовити, запитати, передати емоцію або оцінку. Так, фразеологізовані комунікати питального типу відображають багатоаспектний процес-пошук, утілюють інтенції запити. Власне, у цьому контексті нам імпує дослідження Т. Вакуленко, яка здійснила структурно-семантичний і комунікативно-прагматичний аналіз питальних речень фразеологізованої структури в англійській мові. Дослідниця визначає дві групи таких конструкцій: а) замкнуті питальні речення фразеологізованої структури – прислів'я, приказки, речення-кліше, що їх уводять у контекст як завершені в структурному і смислово-аспекті конструкції; б) незамкнуті питальні речення фразеологізованої структури, утворені за закріпленими в мові моделями ідіоматичного характеру, що допускають варіативність заповнення однієї чи декількох позицій [Вакуленко 1992, с. 4]. Такий підхід до класифікації фразеологізованих комунікатів у контексті українськомовного матеріалу є цілком прийнятним і, на нашу думку, увиразнює основні моделі функціонування фразеологізованих запитань, демонструє прагматичну компетентність мовця, його намір адекватно втілити ту або ту інтенцію.

Мета статті – представити основні моделі функціонування фразеологізованих комунікатів, визначити їхній комунікативно-інтенційний зміст у діалогічному дискурсі.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) з'ясувати особливості діалогічного дискурсу як релевантного середовища для вербалізації інтенцій мовця, виражених фразеологізованими комунікатами; 2) інвентаризувати питальні речення фразеологізованої структури та систематизувати їх в основні моделі; 3) схарактеризувати фразеологізовані комунікати з факультативним компонентом, окреслити їхній інтенційний діапазон у діалогічному мовленні; 4) установити функційні параметри вигуківих фразеологізованих комунікатів; 5) умотивувати зв'язок фразеологізованих комунікатів з мовцем

як основним суб'єктом комунікації, репрезентантом української лінгвоментальності.

Методи й методики дослідження. Для досягнення загальної мети й розв'язання поставлених завдань використано такі методи: *описовий* із прийомами наскрізного виписування і систематизації – для відбору та інвентаризації фактичного матеріалу; *метод моделювання*, що вможливив виокремлення двох основних моделей функціонування фразеологізованих питальних комунікатів: з факультативним, лексично змінним компонентом та граматично незмінною ідіоматичною структурою; *контекстуально-інтерпретаційний* – для увиразнення лінгвальних та екстралінгвальних чинників процесу спілкування, для визначення комунікативно-інтенційного змісту фразеологізованих запитань у діалогічному дискурсі; методику *компонентного аналізу* застосовано для виявлення семних характеристик питальності: реалізацію власне-питальних інтенцій та вираження вторинних (непитальних) функцій; методику *дистрибутивного аналізу* – для точної експлікації конкретної інтенції в діалогічному контексті; за допомогою методики *трансформаційного аналізу* схарактеризовано моделі прямих і непрямих фразеологізованих питальних комунікатів як оптимальних засобів вербалізації інтенцій мовця.

Виклад основного матеріалу. Діалогічні взаємини універсальні, вони пронизують усе життя людини і стимулюють безперервний перетин з іншими людьми, з іншими культурами. Через згоду чи відмову, розуміння чи нерозуміння, емпатію, довіру чи любов, толерантність чи атолерантність людину ідентифікують як соціально врівноважену, помірковану або ж навпаки – як здатну до конфліктності. Комунікабельність і мовленнєва компетентність, широкий діапазон знань, умінь і навичок мовця – необхідні складники комунікативного потенціалу. Діалог – це складний ланцюг взаємодії інтенцій мовця (адресанта) й адресата, і кожен з них вибирає ті мовні засоби, що відповідають його світогляду, комунікативному завданню та меті.

Діалогічний дискурс, його перебіг та динамічність формують питальні висловлення, зокрема і конструкції фразеологізованої структури. Утім, термінообшир «питальне висловлення» «передбачає не тільки реалізацію моделі «запит – пошук інформації», безсумнівно, основної та визначальної для увиразнення інтенції запити, а й інших функцій питальних структур, спрямованих на вираження риторичності мовлення, на вияскравлення мовленнєвої естетичності, опотужнення емоційності, ввічливості та фатичності» [Шабат-Савка 2019, с. 279]. Такий розлогий функційний діапазон питальних висловлень детермінує інтенція мовця – запит, що становить парадигму власне-питальних і невластивих питальних значень.

За нашими спостереженнями, фразеологізовані питальні комунікати виформовують дві моделі: з одного боку, це стереотипні моделі запити інформації з факультативними компонентами, що їх використовують мовці для з'ясування певної інфор-

мації, для реалізації ствердження чи заперечення, для репрезентації аксіологічно-емоційних настанов комунікації; з іншого боку, вигуківі фразеологізовані комунікати, що функціують як застигли, нечленовані формули-реакції на висловлення адресанта.

Аналіз фразеологізованих запитань, що мають у своїй структурі факультативний компонент, засвідчує їхню амбівалентність. Адже ці питальні конструкції, побудовані на основі застиглої моделі ідіоматичного характеру та позиційно змінного повнозначного компонента, реалізують не тільки власне-питальну семантику, а й низку вторинних функцій, засвідчуючи релевантність таких висловлень для створення експресивності діалогічного дискурсу, його емоційності та безпосередності.

Як підказує фактичний матеріал, фразеологізовані питальні комунікати з факультативним компонентом становлять декілька комунікативних моделей.

1. Фразеологізовані комунікати як маркери власне-питальної семантики. Конструкції такого плану, хоч і містять фразеологічний компонент, усе ж таки репрезентують пряме значення категорії питальності – вияскравлюють гносеологічну потребу мовця заповнити свої інформаційні лакуни в знаннях, напр.: [Семен:] *А що воно з тим човном сталося, що він розвалився?* (Марко Кропивницький). До цієї групи належать питальні висловлення із займенниковим компонентом *воно* (– *Чи воно крізь так?* (О. Кониський). Структура питального висловлення з *воно* може ускладнюватися ідіоматичною моделлю *що за, що таке*, що конотує подив мовця, його незрозуміння ситуації, вчинків адресата, пор.: – *Що воно за притча така?* (О. Кониський); [Річард:] *Та що ж воно за люди?* (Леся Українка). Як зазначає Н. Шведова, фразеологізовані поєднання активно і не кожний раз постають у мові як реалізація її живих синтаксичних можливостей, а їх використовують як готовий матеріал, «оновлений» мовцем лише в частині повнозначного слова [Шведова 1958, с. 94].

Інтенцію запити виражають фразеологізовані конструкції з компонентом *що за* та змінним повнозначним словом, вираженим іменником у називному відмінку: – *Що за притча?* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Що за слово?* (Леся Українка). Це можуть бути прямі запити про особу, про ті або ті предмети, стани, пор.: – *Що ж то за чоловік, той Хома Масляк?* (Г. Квітка-Основ'яненко); – *Що ви за люди й відкіля, і за чим вас Бог приніс?* (Г. Квітка-Основ'яненко); – *Та що з вами за біда?* (А. Свидницький).

У діалогічному дискурсі експлікуємо моделі із частками *це (се), то*, що передають невимушеність і природність діалогічного дискурсу, пор.: – *Що це за знак?* (Л. Яновська); – *Та що се за напасть така?* (Г. Квітка-Основ'яненко); – *Я вас не розумію, Сулімане, що то за натяки?* *Що то за справа?* (Ірина Вільде). Водночас такі питальні конструкції у виразності широкій емоційно-оцінній діапазон: як позитивної оцінки (– *А сестри вашої жінки, – підхопила Зося, – що за гарні дівчатка, що за милі!* (І. Нечуй-Левицький); так і негативної оцінки осіб

(– *Ах, паскудний хлопець! Це страх, що за дитина?* (В. Винниченко), предметів, вчинків людей (– *Фе, що за гідота солена в мене в роті?* (Ірена Карпа); – *Що то за нічні секрети, щоб людям не давати спокою?* (Ірина Вільде).

Фразеологізовані питальні комунікати на зразок *Що таке?*, *Що це (се) таке?*, *Що то таке?* містять не тільки запит про сутність абстрактних чи конкретних предметів, а й виражають емоційну реакцію мовця щодо почутого або ж побаченого: *Що таке банда?* (М. Стельмах); *Що то є любов?* (Г. Квітка-Основ'яненко); – *Ну, що то таке?* (В. Підмогильний).

У фразеологізованих запитаннях часто використовують комунікат *Що значить?*, який передає інтенцію-з'ясування деяких фактів чи інформації: [Неофіт-раб:] *І знов нічого я не розумію: боротися в покорі. Що се значить?* (Леся Українка); *Слухайста, Дзельман, а тото, що вона порунтана, то нічо не значит?* – *Що значить порунтана?* (Марко Черемшина).

Реалізація інтенційного простору мовної особистості відбувається в соціальному континуумі взаємодії комунікантів, який репрезентує діалог людей із різними соціально-рольовими статусами. Зрозуміло, що низка екстралінгвальних чинників (належність людини до соціального класу (робітник, селянин, інтелігенція), етнічної спільноти, вікової групи (дитина, молодь, літня людина), рівень виховання та культури) по-різному впливає на змістові параметри інтенційного простору мовної особистості й на вибір синтаксичних засобів вербалізації авторських настанов. Зокрема, фразеологізовані питальні моделі на зразок – *А тобі яке діло?* (І. Нечуй-Левицький); [Месія:] *Яке тобі до мене діло, жінко?* (Леся Українка); – *Яка кому справа до того, з ким я була?* (Ірина Вільде) мають зневажливо-знижене експресивне забарвлення та створюють фамільярність діалогічного дискурсу. У розмовному мовленні часто використовують багато інших конструкцій із компонентом *який*, що виражають семантику обурення й докору: – *Яке ви маєте право мене тримати?* (В. Підмогильний); – *З якої речі дівчині чекати, поки прийде якийсь старий дурень?* (В. Підмогильний); – *Яким це вас вітром занесло?* (Марко Кропивницький).

Атолерантну комунікацію, конфронтаційні тактики в діалозі створюють фразеологізовані комунікати зі компонентом *якого*: – *Пане писарю, якого чорта до мене в світлицю прете?* (Г. Квітка-Основ'яненко); – *А якого гаспида ти там стогнеш?* (Г. Квітка-Основ'яненко); – *Якого це ти нечистого так ляпаєш?* (І. Нечуй-Левицький). Подібні фразеологізовані моделі можуть бути синонімічно замінені відповідними питальними компонентами, що становлять центр запити інформації й вимагають відповіді на конкретний запит, напр.: *Яка це ірודהва душа кидається горшками?* (І. Нечуй-Левицький) // *Хто кидається горшками?*; *На якого трясця вона мені їх давала?* (Г. Квітка-Основ'яненко) // *Навіщо вона мені їх давала?*; – *А на чорта мені таке сміття?* (Г. Квітка-Основ'яненко) // *А наві-*

що мені таке *сміття*? Такі формально-семантичні співвідношення між синтаксичними конструкціями дають змогу мовцеві вибрати конкретну синтаксичну конструкцію для адекватного втілення комунікативної інтенції.

2. Фразеологізовані питальні комунікати – маркери експресивності. Цю модель виформовують три типи:

– фразеологізовані запитання зі стверджувальним значенням;

– фразеологізовані запитання із заперечною семантикою;

– емоційно-оцінні фразеологізовані запитання.

Фразеологізовані конструкції зі стверджувальним значенням мовці використовують для позначення погодженості з попереднім висловленням. Напр.: – *Чи це ви, мамо, перебили мою півневі ногу?* – *гукнула Мотря через тин до Кайдашихи.* – *А то ж хто?* (І. Нечуй-Левицький); – *І це тебе так мучило?* – *А ви як гадали?* (Ірина Вільде). Функційними варіантами таких фразеологізованих запитань є стверджувальні слова «так», «правда», «звичайно» тощо.

У структурі фразеологізованих комунікативних функціє і заперечена частка *не*, однак питальна інтонація, контекст спілкування створюють експресивність повідомлюваного й увиразнюють емоційне ствердження, мають риторичний характер. Пор.: – *Діду, а може батько додому і не прийде?* – *Як то не прийде?* (М. Вінграновський); – *Адже ж ти кажеш, що усе зле минається, усяке лихо, – казали чи ні?* – *А як же не казала?* (Марко Вовчок); – *Та вона вже не чує; ось дайте я обітру.* – *Де там не чує? Адже стогне...* (Л. Яновська). Емоційність таких комунікативних створює асиметрія між формою та змістом: заперечна за формою синтаксична конструкція реалізує семантику ствердження.

Комунікат на зразок *Чим тобі Дудник не чоловік?* (Є. Гуцало) становить індивідуально сформовану, з незмінним словопорядком ідіоматичну конструкцію, у якій *чим* і за своєю функцією, і за значенням «відходить» від відмінкової парадигми займенника в розряд часток; позиція інших частин мови лексично змінна і функційно представлена заперечною часткою *не*, що сприяє реалізації стверджувального значення – повна відповідність ознак чіткому уявленню про них. Пор.: – *Чим же Варка тобі не до пари?* (І. Нечуй-Левицький); – *Чим вони не люди?* (Марко Вовчок); – *Чим же Вівдя негарна?* (І. Нечуй-Левицький); – *Господар! Справжній господар. Ремесло в руках має. Життя мозолем своїм добився. Земля вироблена. За таким жінка добряче проживе. І собою дався – чим не орел?* (Михайло Стельмах). На правильне витлумачення таких комунікативних впливає контекст, мовленнєва ситуація та фонові знання спілкуювальників.

Питальні речення зі стверджувальним значенням доповнює стійкий комплекс, який містить дієслово *знати* та різні питальні компоненти, що виражають категоричність та впевненість: – *Ти мене любиш?* – *Хіба не знаєш?* (О. Кониський); [Морозиха:] *Та не викидай сміття надвір, бо против ночі*

не годиться. [Маруся:] *Хіба ж я цього не знаю?* (Марко Кропивницький).

Фразеологізовані запитання із заперечною семантикою формують моделі з питальною часткою *хіба* та дієсловом *знати* в теперішньому часі, напр.: – *А ми ж хто?* – *Хіба я знаю?* (Є. Гуцало); – *Де наша молодиця?* – *А хіба я знаю, де вона?* (І. Нечуй-Левицький). Загальний зміст конструкції «Я не знаю». До складу фразеологізованих запитань, крім часток, можуть входити і питальні слова (*почім, звідки / відки*), які разом із дієсловом *знати* виражають заперечне значення. Напр.: [Марина:] *А ти що б на моїм місці зробила?* [Вустя:] *А я почім знаю?* (Марко Кропивницький); – *А що ти, Завадка, на це?* – *Звідки я знаю?* (Ірина Вільде); – *Дідусю, а скоро ж настане той день?* – *Відки ж я знаю?* (М. Стельмах).

Фразеологізовані запитання утворюють питальні слова з інфінітивом *знати*. Вони реалізують заперечення зі значним ступенем категоричності та вірогідності: – *Куди ж могла податися Яринка?* – *Хто ж його знає?* (М. Стельмах); [Христя (набира воду):] *Чи буде ж то Одарка кликати на сватання?* [Маруся (теж перехиляється у криницю):] *А хто її знає?* (Марко Кропивницький); [Олеся:] *Йому те і на користь, а вам чого тремтіти?* [Лукерія Степанівна:] *А хто ж його знає, чого?* (Марко Кропивницький); *А хто його знає?* (М. Стельмах); – *А ти знаєш, чого я до тебе прийшов?* – *А звідки мені знати?* (Ірина Вільде); [Лукаш:] *Кажеш, чаклунко, що то за верба?* [Килина:] *Та відчепися, відки маю знати?* (Леся Українка). Функціонування таких фразеологізованих моделей – специфічна риса української мови. Це особливі репліки-реакції, що вирізняють українського мовця від інших.

Окрему модель формують і питальні конструкції на зразок *Або я знаю?*, що виражають заперечне значення з відтінками припущення та сумнівів, напр.: – *Чи так було, як тут написано?* – *Або я знаю?* (А. Чайковський); – *Там хоч вечірня школа є?* – *А я знаю?* (П. Загребельний).

Мовець як основний суб'єкт комунікації вербалізує інтенції з опертям на свої знання, інтелект, ерудицію, накопичений досвід. Однак діалогічний дискурс, спонтанне мовлення дають змогу реалізувати йому і свої емоційно-оцінні інтенції. Їх оптимально вербалізують фразеологізовані комунікати, що природно входять у дискурс українця й вияскраплюють низку людських емоцій та оцінок, напр.: здивування: – *Як же се можна?* (Г. Квітка-Основ'яненко); – *Як же це так?* (Б. Лепкий); обурення: – *Кому це ти говориш?* (Ірина Вільде); – *Ти за кого мене маєш?* (М. Стельмах); докір: – *До чого тут соромливість?* (В. Підмогильний); – *До чого ж то се ваша гордість?* (Є. Ярошинська); позитивна оцінка: – *А хіба ж ми що? Може, грошей не маємо?* (А. Свидницький); негативна оцінка: [Двірник:] *Ова! Що мені із законів?* (І. Синюк).

Емоційно-оцінну реакцію мовця увиразнюють моделі з факультативно змінним компонентом (іменником у родовому відмінку), напр.: – *Е, вуйно! Де мені до вашого Наливайка?* (Д. Харов'юк); – *Де*

вже мені до вас? (І. Нечуй-Левицький). Синонімічною до таких фразеологізованих комунікатів є конструкції на зразок: – *Куди ж нам до городянок рівнятися?* (Марко Кропивницький).

Емоційно-оцінні фразеологізовані комунікати – *Але що з того? Все пропало* (Д. Харов'юк); – *Вважаємо, що це одвічна українська земля. – І що з того?* (Ірина Вільде) містять запит про результат, підсумок з експліцитно вираженою характеристикою його як неістотного, неважливого. Комунікеми – *Але що тобі до того?* (І. Нечуй-Левицький); – *Що се тебе обходить?* (С. Ярошинська) передають байдуже ставлення мовця до якогось повідомлення.

Принципово важливими характеристиками комунікативного процесу є його динамічність, здатність мовця змінювати хід інтеракції залежно від реалізації одних інтенцій і продукування інших, баланс / дисбаланс емоційно-почуттєвої сфери комунікативних, який створюють і фразеологізовані запитання.

Вигуків фразеологізовані питальні комунікати виформовують окрему модель граматично незмінної форми, що становлять емоційну реакцію адресата на попереднє висловлення адресанта. Компоненти цієї моделі функціують як невмотивовані й непохідні одиниці, підведені під граматичні категорії як синтаксичне ціле. Найпоширенішим у діалогічному дискурсі є усталений комплекс *Чому ні?* та його варіанти. Напр.: – *Нема слуги! Чи не дасте ви мені яку з ваших?* – *Чому ні?* (Марко Вовчок); – *Ви не вірите?* – *Чому ні?* (О. Кобилянська). Це, як бачимо, своєрідні стверджувальні «вигуки» на попереднє запитання.

Фразеологізовану модель *Чому ні?* можуть ускладнювати частки *б / би, ж*, що надає мовленню ще більшої впевненості й категоричності. Пор.: – *Отак для людей і поставити?* – *А чому б ні?* (Є. Гуцало); [Жірондист:] *Чи він мене прийняв би товаришем з собою у дорогу?* [Жінка:] *Чому ж би ні?* (Леся Українка); – *А чи не міг би я переночувати у вас, газдо? Втратив я поїзд у Ставках. – А що би ні?* (Ірина Вільде). Такі комунікати передають безпосередню реакцію мовця на те, що відбувається чи повідомляється. Їхнє емоційне спрямування реалізується інтонацією, може посилюватися мімікою та жестами.

Мовленнева реалізація суб'єктивного ставлення мовців за допомогою вигуків фразеологізованих комунікатів експлікується через здивування: [Мавка:] *Я ще знайду, тобі багато треба?* [Лукаш:] *А що ж? Оцим одним загороджу?* (Леся Українка); захоплення: [Орися:] *І після цього я мушу почитувати мого отця?* [Ненька:] *О, що це ви кажете? А як же ж?* (Марко Кропивницький); погодженість: – *Ти тут?* – *А то ж де?* (О. Кониський); [Оксана:] *Цебто я така красуня?* [Горнов:] *А то ж і ні? Щоб ви знали!* (Марко Кропивницький); байдужість: [Циган:] *Та ще й кажуть, сам себе обходить-стерже.* [Вишневий:] *Ну й що?* (М. Куліш); – *Оле!.. Бійси Бога... Тож де хтос учует – попови донесут... – То й що?* (Г. Хоткевич); обурення: – *Мабуть, доведеться тобі, Малко, стати на моє місце в стравниці. – Що ти? Що ти?* (С. Склярєнко). Часто вигуків фразеологічних комунікатів мовці ви-

користують для маніпуляції, з метою прихованого впливу на свого співрозмовника, лише імітуючи при цьому зацікавленість чи підтримку. Як слушно зауважує К. Городенська, такі вигуківі комунікати «безпосередньо не позначають позамовні ситуації, а передають тільки емоції та почуття мовця, що стосуються цих ситуацій» [Городенська 2017, с. 733].

Кожен мовець як основний суб'єкт комунікації, як репрезентант тієї або тієї лінгвоментальності має у своєму репертуарі багато мовних засобів, однак у процесі спілкування він відбирає найрелевантніші для реалізації своїх інтенцій. Зрозуміло, що спілкувальників виховує національна лінгвокультура та суспільна мораль, детермінує ментальність та стереотипність мислення, тому фразеологізовані питальні комунікати як маркери українського мовомислення, як фрагменти індивідуально-особистісного бачення ситуації мовлення, як лінгвальні формули-реакції слугують важливими засобами інтеракції.

Висновки. Мовець у процесі спілкування, реалізуючи стратегічну програму діалогічного дискурсу, співвідносить комунікативну мету з конкретним мовним вираженням. Використання фразеологізованих питальних комунікатів спрямовує його мовленнєву діяльність на успішне досягнення поставленої мети й адекватну вербалізацію інтенцій. Водночас синтаксичні конструкції, яким властива стереотипність, шаблонність та відтворюваність, заторкують ментальні сфери мовлення, маркують національно-мовний світогляд мовця як репрезентанта української етнокультури, як основного суб'єкта комунікації.

Фразеологізовані питальні комунікати представлені різноманітними семантичними моделями і становлять синкретичну формально-семантичну єдність, яка, з одного боку, полягає в реалізації багатоаспектного когнітивного процесу – реалізації інтенцій запити, а з іншого – у вираженні комунікативно-прагматичних функцій, які актуалізуються в мовленні залежно від конкретних намірів мовця, створюючи експресивність, динамічність та природність людської інтеракції. У контексті українськомовного ілюстративного матеріалу виокремлено дві основних моделі: фразеологізовані питальні компоненти з факультативно змінним компонентом (з подальшим виокремленням фразеологізованих комунікатів – маркерів питальної семантики, маркерів ствердження і заперечення, емоційно-оцінних висловлень) та вигуківих фразеологізованих питальних компонентів, що мають граматично незмінну форму, цілком прийнятну для вербалізації інтенцій мовця в усно-розмовному дискурсі. Саме в живому діалогічному середовищі відбувається не тільки передавання інформації, досвіду, знань, а й процес мовленнєвої взаємодії основних антропоцентрів комунікації – адресанта та адресата, що вможливорює довільність використання тих або тих синтаксичних конструкцій відповідно до ситуації мовлення, до стилю й атмосфери спілкування, докладне вивчення яких з опертям на фразеологічні синтаксичні комунікати становить предмет наших подальших наукових студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вакуленко Т. А. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности вопросительных предложений фразеологизированной структуры (в современном английском языке) : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Киев, 1992. 19 с.
2. Городенська К. Г. Слова-речення. *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. С. 732–749.
3. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст: Вибрані праці. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2009. 664 с.
4. Личук М. І. Структура та семантика синтаксично нечленованих одиниць в українській мові: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 386 с.
5. Прилипка Ф. Є. Комунікеми-фразеосхеми в українській мультиплікації. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія «Філологія». Том 20. № 2. 2017. С. 110–114.
6. Русская грамматика: в 2 т. / гл. ред. Н. Ю. Шведова. Москва: Наука, 1980. Т. II: Синтаксис. 710 с.
7. Ситар Г. В. Структурні й семантичні типи синтаксичних фразеологізмів в українській мові. *Мовознавчий вісник*. 2016. Вип. № 12–13. С. 178–181.
8. Шабат-Савка С.Т. Українськомовний питальний дискурс: монографія. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 332 с.
9. Шведова Н. Ю. О некоторых типах фразеологизированных конструкций в строе русской разговорной речи. *Вопросы языкознания*. 1958. № 2. С. 93–100.

REFERENCES

1. Vakulenko T.A. (1992) Strukturno-semanticheskie y kommunykativno-pragmaticheskie osobennosti voprositelnykh predlozheniy frazeologizirovannoy strukturyi (v sovremennom angliyskom yazyike) [Structural-semantic and communicative-pragmatic features of interrogative sentences with phraseologized structure (in modern English)]: [author's abstract]. Kyev. 19 s. [in Russian].
2. Horodenska K.H. (2017) Slova-rechennia. Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia [Words-sentences. Grammar of modern Ukrainian literary language. Morphology.]. Kyiv: Vydavnychi Dim Dmytra Buraho. S. 732–749 [in Ukrainian].
3. Huivaniuk N.V. (2009) Slovo – Rechennia – Tekst: Vybrani pratsi [Word – Sentence – Text: Selected works]. Chernivtsi: Chernivtsi National University n.a. Yu. Fedkovych. 664 s. [in Ukrainian].
4. Lychuk M.I. (2017) Struktura ta semantyka syntaksychno nechlenovanykh odynyt v ukrainskii movi: monohrafiia [Structure and semantics of syntactically non-parceled units in the Ukrainian language: monograph.]. Kyiv: Vydavnychi Dim Dmytra Buraho. 386 s. [in Ukrainian].
5. Prylypko F.Ye. (2017) Komunikemy-frazeoskhemy v ukrainskii multiplykatsii [Communicemas-phrase schemes in Ukrainian animation]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho lnhvistychnoho universytetu. Seriia «Filolohiia»*. T. 20. № 2. S. 110–114 [in Ukrainian].
6. Russkaya grammatika: v 2 t. [Russian grammar: in 2 volumes.] / gl. red. N.Yu. Shvedova. Moskva: Nauka, 1980. T II: Sintaksis [Volume II: Syntax] 710 s. [in Russian].
7. Sytar H.V. (2016) Strukturni y semantychni typy syntaksychnykh frazeolohizmiv v ukrainskii movi [Structural and semantic types of syntactic phraseology in the Ukrainian language]. *Movoznavchyi visnyk*. Vyp. № 12–13. S. 178–181 [in Ukrainian].
8. Shabat-Savka S.T. (2019) Ukrainskomovnyi pytalnyi dyskurs: Monohrafiia [Ukrainian interrogative discourse: Monograph]. Chernivtsi: Chernivets. Nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. 332 s. [in Ukrainian].
9. Shvedova N.Yu. (1958) O nekotorykh tipakh frazeologizirovannykh konstruksiy v stroe russkoy razgovornoy rechi [On some types of phraseologized constructions in the structure of Russian colloquial speech.]. *Voprosyi yazykoznaniiya*. № 2. S. 93–100 [in Russian].

PHRASEOLOGIZED INTERROGATIVE COMMUNICATES IN DIALOGICAL DISCOURSE

Abstract. Aspiration for an adequate implementation of communicative intentions stimulates the speaker, the principal subject of communication, to search for adequate linguistic means corresponding to their intentions and preferences. Along with the accepted syntactic constructions, with a clear formal-grammatical division and a specific structural scheme, a branched system of sentence equivalents is explicated in the Ukrainian syntax, including phraseologized communicates – individually formed idiomatic constructions, special formulas-reactions that more powerfully emphasize the speaker's intentions and at the same time make the relevant features of the Ukrainian mentality and linguistic identity obvious.

The article analyzes phraseological interrogative communicates as idiomatic constructions that make up a syncretic formal-semantic unity, which, on the one hand, consists in implementing a multifaceted cognitive search process and verbalization of request intentions, and on the other hand, in the expression of communicative-pragmatic functions that are actualized in speech in accordance with the speaker's specific intentions, endowing human interaction with expressiveness, dynamism and naturalness.

Rich illustrative material allowed us to determine the communicative-intentional content and to characterize two models of phraseologized interrogative communicates. Thus, phraseologized interrogative components with a lexically variable optional component are characterized, which speakers use to clarify certain information, to verbalize the intentions of assertion/negation, to represent the speaker's axiological-emotional attitudes. The article studies interjection phraseologized communicates functioning in dialogical discourse as frozen non-parceled formulas-reactions to the addressee's statements.

We substantiate the opinion that in the dialogical discourse, phraseologized interrogative communicates reflect the course of tolerant communication, featuring the speaker as a representative of the Ukrainian linguistic culture. Some of them have a dismissively lowered expressive coloring, injecting familiarity, naturalness and ingenuousness into human interaction.

Keywords: phraseologized interrogative communicate, communicative intention, speaker, addressee, dialogical discourse, model, syntax.

© Шабат-Савка Т., 2020 р.

Світлана Шабат-Савка – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна; <https://orcid.org/0000-0002-2658-5567>

Svitlana Shabat-Savka – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of the Modern Ukrainian Language, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0002-2658-5567>